

LACZKÓNÉ TUKA ÁGNES

Európai Parlament – egy különleges transznacionális szervezet

Az Európai Unió¹ sajátos intézményi hálózat segítségével fejlődött napjainkra olyan transznacionális szervezetté, amely jellemzője:

- a meg-megtorpanásokkal tarkított állandó változás;
- a bipoláris világ kihívásának eltűnése után tevékenysége a globalizálódásra adott releváns válasz;
- a szupranacionális (Európai Bizottság, parlament és bíróság), a nemzeti és a szubnacionális szintek szimbiózisa;
- 2004 májusától már huszonöt tagállam együttműködésének összehangolása.

Az utóbbi másfél évtized integrációs fejlődésének legnagyobb „nyertese” az Európai Parlament, amely a világ első, nemzetközi, a lakosság által közvetlenül legitimált képviselői gyűlése. Nyilvánvaló, hogy az Európai Parlament (EP) – az elnevezés ellenére – sem tekinthető hagyományos parlamentnek, hiszen funkciói, jellege és kompetenciái jelentősen eltérnek a nemzeti szintű modern népképviselői formáktól. Az EP fejlődése és sajátosságai érthetővé rövid történeti áttekintés segítségével válhatnak.

AZ EP RÖGÖS ÚTJA

Az 1950 nyarán kezdődött tárgyalásokon a belga és holland politikusok javasolták, hogy a jövőendő szén- és acélközösség főhatóságának ellenőrzésére parlamenti közgyűlés szolgáljon. A párizsi szerződés minimális – konzultációs és ellenőrző – jogkörrel

ruházta fel ezt az intézményt, amelyet a nemzeti parlamentek delegált képviselői alkottak, és működése az Európa Tanács tanácskozó közgyűlésével² szorosan összefonódott. Az 1952-es első ülésszaktól a képviselők elkeseredett küzdelmet folytattak jogkörük erősítése, majd a közvetlen választás elérése érdekében. Feladatuknak a nemzeti érdekekkel szemben a közösségi érdekek védelmét tekintették. Ezt tükröződött abban is, hogy az 1953-ban elfogadott első házszabály szerint a közgyűlés nem a nemzeti delegációk kooperációjára támaszkodva kezdte meg működését, hanem a delegált képviselők – az eltérő politikai ideológiájuk mentén – politikai csoportokat szerveztek. Ettől kezdve a politikai csoportok határozzák meg az ülésszak napirendjét, döntenek az EP tisztségviselőiről, a bizottságokról és tagjaikról, a plenáris ülésen minden témánál ismertethetik politikai véleményüket.

A római szerződések – hasonlóan szűk jogkörrel, ám megemelt létszámmal – a három Közösség egyik közös szervének deklarálták a parlamenti közgyűlést. „A közgyűlés a közösségekben egyesült államok népeinek képviselőiből áll; a határozathozatal és az ellenőrzés jogát gyakorolja, amely a jelen szerződés szerint megilleti.” (Martonyi, 1971:223.)

A képviselők 1962. március 30-án³ fogadtak el határozatot arról, hogy a közgyűlés elnevezés helyett olasz és francia nyelven is az Európai Parlament (EP) megnevezést kell használni, hiszen az 1958. március 21-én elfogadott házszabályra vonatkozó határozat német és holland nyelveken már ezt a nevet tartalmazta.

A hatvanas évtized jellemző vonása, hogy a bizottság és a parlament, az önmagukat nemzetek feletti szervként definiáló intézmények, egymást erősítve, törekedtek a tanáccsal szemben saját jogkörük növelésére, azonban csekély eredménnyel (Laczkóné, 2004:37). A vámunió megvalósítása új alapokra helyezte a közösségi költségvetést, és az 1970-es első, az 1975-ös második költségvetési szerződés alapján a képviselők hozzájárulása nélkül nem lehetett azt elfogadni (Horváth, 2003:38). Ezzel először nyertek jogosítványt arra delegált EP-tagok, hogy – a tanáccsal együtt – társdöntéshozók legyenek. Ugyanakkor az éves zárszámadások elfogadása is az EP feladata lett, amelyhez szakmai segítséget a Parlament mellett létrehozott számvevőszék nyújtott. A 70-es évtizedben az EP jogkörének értelmezéséhez és csekély bővüléséhez hozzájárult a harmadik szupranacionálisnak tekintett szervezet, az Európai Bíróság is határozataival.⁴ Megerősödött az EP ellenőrzési jogosítványa az interpellációk és az azonnali – szóbeli és írásos – kérdések bevezetésével. Az évtized legjelentősebb eredménye azonban a közvetlen, általános és titkos választás bevezetése lett. Az EP megalakulásától küzdött azért, hogy képviselőit közvetlenül választhassák meg a tagállamok polgárai. Mindezek ellenére csak

az 1974-es párizsi csúcstalálkozón fogadták el a kormányfők a közvetlen választás elvét: „a közgyűlés általános választójog alapján való megválasztása a lehető legkorábban valósuljon meg” (Abéles, 1992:47). Ez a döntés szorosan összhangban volt az Európai Tanács intézményesülésével, hiszen – a közösségben szokásos „árukapcsolásnak” megfelelően – csak a kormányközi döntéshozatal erősítése mellett járult hozzá a francia államfő a nemzeti parlamentek további szerepsökkenéséhez. Az előkészítő munka után 1979 júniusában került sor az első közvetlen euroválasztás⁵ lebonyolítására. Az általános, titkos és közvetlen választástól azt várták a képviselők, hogy tovább növekszik az Európai Parlament legitimitációja, s ezzel együtt módosul a funkciója: jogköre jelentősen kiterjed a döntéshozatalban csakúgy, mint az ellenőrzés területén. Azt remélték, felismertetik, hogy a globalizáció gyorsuló folyamatait az integrációs intézmények és a nemzeti kormányok szimbiózisa képes megfelelő módon befolyásolni. Ennek következtében az állampolgárok érdeklődése megnövekszik az európai integráció iránt. A választási kampányok során a közbeszéd tárgya lesz az Európai Közösségek jövője, hiszen a vámunió már megvalósult, ám a gazdasági és pénzügyi unió, illetve az együttműködés kiterjesztése a közös külpolitika területére komoly akadályokba ütközött. Az eddigi euroválasztások tapasztalatai csak részben támasztották alá az integrációpárti politikusok reményeit.

A DEMOKRÁCIADÉFICIT KÉRDÉSEI

A 80-as évtized második felétől megfigyelhető az euroképviselők döntési kompetenciáinak jelentős bővülése. A szerződésmódosítások⁶ a véleményezési eljárás mellett meghatározott területeken és formában bevezették a hozzájárulási, együttműködési és együttdöntési eljárásokat, amelyek gyakorlásával az EP tagjai az Európai Közösség társjogalkotóivá⁷ váltak. Jelentősen bővült a képviselők ellenőrző és kinevezési hatásköre is. Az EP szerepének növekedése szorosan összefüggött a demokráciadeficit csökkentésének igényével. Hiszen az Európai Unió működésében követelményként jelent meg a közvetlen demokrácia érvényesítése, azaz az ún. demokráciadeficit (demokratikus deficit⁸) leküzdése. A demokráciadeficit kifejezés első meghatározását az Európai Parlament fogalmazta meg még 1988-ban. Ennek értelmében a jelenség oka, hogy a nemzeti parlamentek hatáskörének egy részét a nemzeti szintről a közösségi szintre ruházták át, ám úgy, hogy a törvényhozói jogköröket nem a demokratikusan választott parlament, hanem a tanács birtokolja (Navracsics, 1998:306). „...A törvényhozói hatalom koncentrációja a tagállami kormányok kezébe intézményi egyenlőtlenséget szült, amely felelős nemcsak a demokrácia hi-

ányáért, de a közösségi tevékenység közepszerű hatékonyságáért is.”⁹ E felfogás szerint a deficit kiküszöbölhető az EP hatáskörének jelentős bővítésével. Az elért eredményeket azonban rendre csekélynek minősítették a képviselők, annak ellenére, hogy ma már a gazdasági uniót érintő döntések nagyobb hányadában a képviselők jogot nyertek arra, hogy módosítsák, vagy akár el is vessék a bizottság és a tanács előterjesztéseit. Bár az euroképviselők és az EP munkáját elemzők¹⁰ hangsúlyozzák, hogy a tanácshoz és a bizottsághoz képest még mindig redukáltak a lehetőségeik, látnunk kell, hogy az utolsó évtized intézményi fejlődésének igazi nyertese a parlament volt. Természetesen a kritikák jogosak, amennyiben a nemzeti parlamentek helyzetével vetjük össze az EP jelenlegi helyzetét, hiszen nincs törvénykezdeményező jogköre, a rendeletek és az irányelvek végrehajtására alig van rátekintése, bár a bizottságról és elnökről szavazhatnak, a személyek kiválasztásában nincs szerepük. Az euroképviselők igyekeztek a parlamentekre jellemző ellenőrző tevékenységüket a bizottságra, mint „kvázi” kormányra kiterjeszteni, ez azonban csak részben járt sikerrel. A döntéshozó fő testület továbbra is a tanács maradt, a bizottság sokkal inkább szakértői, s nem politikai testület. Éppen ezért, napjainkban is az EP legfontosabb törekvése, hogy – mint az EU polgárainak egyetlen legitim szervezete – küzdjön a demokráciadeficit további csökkentéséért:

- növekedjen az állampolgárok lehetősége az ellenőrzésre mind a törvényhozás, mind a végrehajtás területein;
- legyenek átláthatók és nyilvánosak a döntések és az érdekek egyeztetése;
- biztosítsák a kis és nagy államok kapcsolatának kiegyensúlyozottságát;
- a minősített többségi döntéshozatal alkalmazásánál kötelező legyen az együttdöntési eljárás;
- kormányközi konferencia helyett konvent jellegű szervezet dolgozza ki az elsődleges jogi dokumentumokat;
- garantálják a lobbierdekek egyenlő esélyeit.

Az EP tagjainak elégedetlensége és nyugtalansága szerepük megítélése miatt érthető. Az euroválasztások tanulmányozása egyértelművé teszi, hogy nem sikerült az állampolgárok érdeklődését az integráció eme intézménye iránt jelentősen növelni, a választói részvétel az euroszavazásokon egyre csökken (lásd 1. táblázat).

Az adatok elemzésénél nehéz egyértelmű tendenciákat kimutatni. Ha az Eurobarometer¹², az EU közvélemény-kutató intézetének a vizsgálataival vetjük össze a részvételre vonatkozó adatokat, akkor csak Luxemburg esetében mutatható ki, hogy a nagyon magas részvételi arány tükrözi a lakosság európai identitását. Az 1999-es adatfelvétel során Írország polgárai nyilatkoztak 88%-ban úgy, hogy előnyös számukra az EU-s tagság, en-

nek ellenére nem kiemelkedő az érdeklődésük a választások iránt. Az öt választásnál az a tendencia felismerhető, hogy az euroszeptikus országokban – Nagy-Britannia és Dánia – általában kisebb a részvétel. Svédország esetében a megfigyelők a lakosság körében újra felerősödő integrációellenes hangulatot véltek felfedezni, amelyre magyarázatot a svéd jóléti társadalom kényszerű átalakítása ad.¹³

1. táblázat Részvételi arány százalékban a nemzeti parlamenti választásokon és az EP-szavazásokon¹¹

Ország	70-es évek*	1979	1984 évek*	80-as	1989	1994	90-es évek*	1999
Ausztria	92,24	–	–	90,46	–	96,67	85,98	47,40
Belgium	94,87	91,40	92,19	93,37	90,73	90,56	90,58	90,96
Dánia	85,62	47,84	52,38	85,2	46,15	52,9	85,94	50,46
Finnország	75,31	–	–	72,06	–	96,57	65,27	30
Franciaország	83,24	60,74	56,82	66,18	48,79	52,71	67,96	46,76
Görögország	81,11	81,78,	80,54	79,59	79,97	71,24	76,34	70,27
Hollandia	88	58,08	50,91	85,76	47,53	35,69	73,35	29,95
Írország	76,32	63,61	47,56	68,51	68,28	43,98	68,01	50,7
Luxemburg	88,85	80,90	88,80	87,39	87,6	88,54	76,34	86,63
Nagy-Britannia	76	32,77	32,91	75,42	36,92	36,49	71,48	24
NSZK	90,734	65,7	56,80	84,33	62,3	60,02	82,20	45,19
Olaszország	94,28	85,69	82,9	90,49	81,6	74,77	82,77	69,76
Portugália	87,54	–	87,70,	70,38	49,7	35,67	66,29	40
Spanyolország	68,13	–	87,68,	70,8	54,72	59,14	77,38	64,38
Svédország	90,72	–	–	85,96	–	95,41	81,39	38,84

Forrás: Pascal Delwit: „Electoral Participation and the European Poll” cikk táblázatai alapján.

* A nemzeti választásokon a részvétel az adott évtized átlagában. (Az új belépő államok esetében nem az előírt évben tartották a választásokat, ezért ezt úgy jelöltem: 'év:arány)

Az alacsonyabb részvétel általános okai, véleményem szerint, a következők:

- A század utolsó két évtizedében érzékelhető az általános érdeklődéscsökkenés a választások iránt, amit az adatokon túlmutat, például a „tartózkodók pártjának” megerősödése Franciaországban, a képviselői demokráciába vetett hit csökkenése, illetve a posztmodern bázisdemokrácia hirdetése.
- Az EP esetében elsődleges ok, hogy nincs – politológiai értelemben – tétje az euroválasztásoknak, hiszen az EP összetétele semmilyen hatalmi aspektust nem befolyásol. A döntéseket megszavazó tanács közvetlen legitimitációval nem rendelkezik, csak közvetett, hiszen tagjait, a minisztereket, a nemzeti parlamentek erősítik meg. Ez azt is jelenti, hogy a minősített többségi döntéshozatali eljárásoknál a ki-

sebbségben maradt országokra is kötelezően végrehajtandó feladatokat úgy rónak a többségbe került államok, hogy hagyományos értelemben e jogi aktusok nem bírnak lakossági felhatalmazással. Bár az együttdöntési jogkör segítségével egyre több területen képes az EP ezt az ellenőrző és befolyásoló funkciót betölteni, az unió legfontosabb területeire – pénzügypolitika, teljes költségvetés, közös agrárpolitika – még nem terjed ki hatásköre. Az euroképviselők sem törvényhozói jogkörrel, de még ezt kezdeményező kompetenciával sem rendelkeznek.

- Az euroképviselő-jelöltek kiválasztását és a kampányokat a nemzeti vagy regionális pártok szervezik, így óhatatlanul a nemzeti tematika dominál. A választások után viszont a képviselők nem nemzeti csoportokba szerveződnek, hanem politikai hovatartozásuk szerint. Így a választópolgárok nem látják át, hogy az általuk preferált lista euroképviselői milyen álláspontra helyezkednek egy-egy adott kérdésben, hiszen a frakciófegyelem is befolyásolja döntéseiket. Különösen gondot okozhat az, ha egy ország különböző pártjai ugyanannak a politikai csoportnak lesznek a tagjai, de legalább annyira zavaró, amennyiben egy országos listán induló képviselők később más-más frakcióban tevékenykednek¹⁴.
- A kampányok eddigi története igazolta, hogy a nagy politikai csoportoknak nincs jelentősen eltérő, alternatív integrációs koncepciója, így a viták keresztüzébe sem kerülhettek az Európai Közösség jövőjével foglalkozó kérdések. A két legnagyobb frakció – a néppártiak, a szocialisták – és a liberálisok is elkötelezetten támogatják a közös Európa megteremtését, így a választópolgárok nem érzékelik nézeteik eltérő voltát. Ezt igazolja, ha vizsgáljuk a szavazások hasonlósági arányait, hiszen a három csoport a határozatok háromnegyedénél ugyanúgy szavaz (Laczkóné, 2004:151).
- Az euroválasztásokon elsősorban az integrációt ellenző pártok jelennek meg markáns programmal, azonban ezeknek a pártoknak a lakossági támogatottsága kisebb¹⁵.
- Sajátos jelenség, hogy Dániában – Európai Unió-ellenes népi mozgalom –, illetve Franciaországban – vadászat, halászat, természet és tradíció – is indult olyan csoport, amely a nemzeti politikai arénában nem politizál, ám képviselőik a parlamenti határozatokat nem képesek érdemben befolyásolni.
- Az állampolgárok számára az Európai Unió működése bonyolult és átláthatatlan. A döntéshozatal továbbra is kormányközi maradt, s a lakosság nehezen tud eligazodni a „brüsszeli útvesztőben”. Nem hatástalanok azok a kritikai megjegyzések, amelyek az eurobürokrácia jelentős térnyerésére hívták fel a figyelmet.

- Gondot okoz az az ellentmondásos helyzet, hogy az EP szerepének és befolyásának növekedése az együttműködés folyamatát lassítja, és a gazdasági kihívásokra adandó gyors válasz elfogadását gátolja.
- A választópolgárok mozgósítását is szolgálta az uniós állampolgárság (European citizenship) bevezetése, melynek keretében az EP-választásokon állampolgárságtól függetlenül vehetnek részt a tartózkodási helyükön a tagállamok polgárai. Azonban ez csak csekély mértékben erősítette az európai identitást a lakosságban.
- Az Európai Parlament az egyetlen olyan integrációs intézmény, amely tevékenysége a teljes nyilvánosság előtt zajlik. A polgárok figyelmének felkeltését ugyanakkor megnehezíti az, hogy minden képviselő saját anyanyelvét használja a parlamenti munkában, így a lakosság csak késve és részlegesen értesül a bizottsági, frakció vagy plenáris ülések vitáiról.
- Az euroképviselek regionális, nemzeti és közösségi identitásának feszültségeivel is számolnunk kell akkor, amikor az alacsony részvétel okait számba vesszük. Hiszen, bár 1953-tól a képviselők politikai ideológiák mentén csoportokat alkotva foglalnak helyet a plenáris üléseken, véleményüket befolyásolja az, hogy nemzeti pártok jelölhetik őket e pozícióba, sőt a regionális kötődés is kimutatható tevékenységükben. Ezt igazolja az euroképviselek körében szerveződő, ún. csoportközi csoportok¹⁶ magas száma, amelyek egy-egy konkrét ügy kapcsán lobbiznak az adott kérdésben.
- Az euroképviselek nehezen találják meg azokat a fórumokat, amelyek segítségével szoros kapcsolatot alakíthatnak ki a választópolgárokkal. Az EP működőképességének megőrzése indokolja az euroképviselek viszonylag alacsony számát, azonban kis államoknak nyújtott előnyösebb képviselést, illetve a várható bővítés tovább nehezíti e probléma feloldását. Ez egyben belső feszültséget is gerjeszt, hiszen amíg egy luxemburgi képviselő elvben 80 000¹⁷ lakost, addig egy német europarlamentar mintegy 800 000 állampolgárt képvisel.
- Nem sikerült egységes választási rendszert kidolgozni és a tagállamokkal elfogadtatni. 1999-ig a britek ragaszkodtak a többségi választási rendszerhez, míg a többi tagállamban az arányos választás eltérő formáit alkalmazták. 2002-ben a tanács június 25-i, illetve szeptember 23-i határozata módosította az EP képviselőinek közvetlen és általános választójog alapján történő választásról szóló 1976-os okmányt (2002/772/EK). Ennek értelmében megkezdődhet – ha a tagállamok ratifikálták – az egységesebb választási rendszer kialakítása. Ugyanakkor itt is érvényesült a hagyományos kompromisszumos döntés. Az egységesítés szellemé-

ben elfogadták, hogy a képviselő megnevezés helyett az „Európai Parlament tagja” megnevezés lép érvénybe. (Szerintem e fogalmi átalakítással a tanács a nemzeti parlamenti képviselők helyét és szerepét próbálta erősíteni.)

Az egységes választási módot a 2. cikk úgy szabályozza, hogy lehetőséget ad az eltérésekre: arányos képviseleti elv alapján listás vagy egyetlen átvihető szavazatos rendszert ír elő, amely azonban tagállamonként továbbra is lehetőséget biztosít a preferenciális szavazásra.

Megmaradhatnak az eltérő típusú választókerületek és az eltérő nagyságú küszöb is, tehát sem az országos lista, sem a regionális lista nem vált előírássá.

A kampány finanszírozásának szabályozása is nemzeti hatáskör maradt.

A 6. cikk kimondja a kettős mandátum tilalmát oly módon, hogy a 2004-es európai parlamenti választásoktól kezdődően az EP tagjainak megbízatása nem összeegyeztethető a nemzeti parlamenti képviselőséggel.¹⁸

Nem sikerült a szavazás napjában sem megállapodni – csütörtök és vasárnap között bármely napra kiírható az euroválasztás –, bár az eredményeket hivatalosan csak azután tehetik közzé a tagállamok, ha minden országban lezárták az urnákat.

Nem került egységesítésre a megüresedő képviselői hely betöltésének módja sem, itt is a tagállamok saját rendelkezéseik alapján dönthetnek.

Véleményem szerint ez a határozat nem visz közelebb az egységes választási rendszerhez, inkább a kialakult gyakorlatot fagyasztja be. A tagállamonként eltérő módszerek és szabályok továbbra is a nemzeti politikai pártok terepének hagyja meg a szavazást, és az európai szintű pártok beleszólása ebbe a küzdelembe – közös, nemzetközi listák kialakításával – ma még vágyálomnak tűnik.

– Az alacsony részvételt technikai okokkal is magyarázzák – a június nem igazán alkalmas hónap politikai rendezvények számára, hiszen sokak számára kezdődik a turistaszezon; a fiatal szavazók mobilizálását nehezíti a vizsgaidőszak; több országban is beköszönt a „nyári politikai uborkaszezon”.

A viszonylag alacsony részvétel miatt több kutató felvetette azt a problémát, mennyiben tekinthető limitáltnak így az EP legitimitása (Perrineau, 20002:207). Szerintem az EP-et nem szabad a nemzeti képviselőházi választásokkal összehasonlítani. A nemzetközi politikai térben hasonló intézmény még nem működik. Az EP talán az amerikai képviselőházi választásra emlékeztet leginkább, amely szintén nem befolyásolja a végrehajtói hatalom összetételét. Sőt, gyakran megfigyelhető volt a XX. században, hogy a képviselői helyek többségét az elnökkel szembenálló másik párt jelöltjei szerzik meg, mintegy politikai ellen-

súlyt képezve. Elmondható, hogy az egyébként résztvevői politikai kultúrával rendelkező nagyhatalom össz-szövetségi választásain is gyakran 50% alatti csak az arány (Almond, 1996), mégsem kérdőjelezi meg senki az adott intézmény népszuverenitáson alapuló törvényességét.

A FRAKCIÓK

Az EP tevékenységét, mint erre korábban már utaltam, a képviselők politikai csoportjai (frakciói) szervezik és koordinálják. A házszabály szerint a „képviselők politikai hovatartozásuknak megfelelően csoportokat alkothatnak” (29. cikk). A politikai csoportalakításnál egy fontos rendezőelv érvényesült végig a fél évszázad alatt: minél több tagállamból szerveződik frakció, annál kisebb létszámmal alakulhat. Ez egyértelműen a transznacionális szint preferálását jelentette, és tükrözte a képviselők elkötelezettségét az európai identitás mellett. A jelenlegi szabályzat szerint a képviselőcsoportnak több állam képviselőiből kell állnia. Egy képviselő csak egy csoporthoz tartozhat. Ha a csoportot két tagállam képviselői hozzák létre, akkor minimális létszáma 23 fő, ha három tagállam képviselőiből áll, akkor 18 fő, míg ha négy, vagy több állam képviselőiből áll, akkor minimálisan 14 képviselő szükséges. A politikai csoport megalakulását a parlament elnökének kell bejelenteni, feltüntetve a csoport nevét, a tagok névsorát és a csoport megválasztott elnökségét. Az új csoport elnöke tagja lesz az elnökök konferenciájának.

Ezek a szabályok egyértelműen mutatják, hogy viszonylag könnyen lehet képviselőcsoportot alkotni, és természetesen a képviselőknek is joguk van korábbi csoportjukból bármikor másik csoportba vagy a függetlenek közé átlépni. Bár a választások eredményei után szerveződő csoportok – a névváltoztatás ellenére is – viszonylagos állandóságot tükröznek, az EP történetében gyakran megfigyelhetjük, hogy egy-egy képviselő átül. (Ezért találkozunk egy cikluson belül is különböző létszámmal egy-egy csoportnál.)

Az EP történetének első szakaszában a politikai csoportok megalakulásánál a különböző politikai ideológiák játszottak szerepet. Ezt tükrözte az is, hogy gyakran politikai családokról beszéltek maguk a képviselők is, ami egyrészt korábbi kapcsolatok is tételezett a pártok között, másrészt az összetartozás érzését is tükrözte.

A politikai csoportok közül a kereszténydemokrata, konzervatív pártok által szervezett Európai Néppárt-csoport, a liberálisok frakciója és a szociáldemokrata, szocialista pártok csoportja már a 70-es évek második felében felvették európai szintű pártok szervezésének ötletét, és nemzetközi tanácskozó fórumaikon kezdeményezték létrehozását (Laczkóné, 1999). Azonban

csak az amszterdami szerződés 191. cikke jelentette a formális elismerésüket: „Az európai szintű politikai pártok – mint fontos integrációs tényezők az unión belül – hozzájárulnak egy európai egységtudat kialakulásához és az unió állampolgárai politikai akaratának kifejezéséhez.” A nizzai szerződés kiegészítette az-

2. táblázat Az EU-tagországainak politikai csoportjai az EP-ben az 1999-es választásokat követően.

Ország	GUE/ NGL	V-ALE	PES	ELDR	EPP- DE	UEN	EDD	NI	Össz.
Ausztria	-	2	7	-	7	-	-	5	21
Belgium	-	7 (3)*	5 (2)	5 (2)	6 (4)	-	-	2	25
Dánia	1	0	3	6 (2)	1	1	4 (2)	-	16
Finnország	1	2	3	5 (2)	5 (2)	-	-	-	16
Franciaország	11 (4)	9	22 (3)	-	21 (4)	12	6	6 (2)	87
Görögország	7 (3)	-	9	-	9	-	-	-	25
Hollandia	1	4	6	8 (2)	9	-	3 (3)	-	31
Írország	-	2	1	1	5 (2)	6	-	-	15
Luxemburg	-	1	2	1	2	-	-	-	6
Nagy-Britan.	-	6 (3)	30 (2)	10	37 (2)	-	3	1	87
NSZK	6	7	33	-	53 (2)	-	-	-	99
Olaszország	6 (2)	2	17 (2)	8 (3)	34 (8)	9	-	11 (3)	87
Portugália	2	-	12	-	9	2	-	-	25
Spanyolország	4	4 (4)	24 (2)	3 (2)	28 (2)	-	-	1	64
Svédország	3	2	6	4 (2)	7 (2)	-	-	-	22
Össz. 1999. 10.	42	48	180	51	233	30	16	26	626

Forrás: EP kiadványa: Résultats et élus. PE 280.462/1999. Luxembourg.

* A zárójelben lévő szám azt jelzi, hogy az adott országból hány párt képviselői választották az adott frakciót. (Rövidítések: GUE/NGL – Európai Egyesült Baloldal/Északi Zöld Baloldal konföderális csoport; V-ALE – Zöldek/Európai Szabad Szövetség; PES – Európai Szocialisták Pártja; ELD – Európai Liberális és Demokrata és Reformista Párt; EPP-DE – Európai Néppárt-csoport és Európai Demokraták; UEN – Nemzetek Európájáért Unió; EDD – Demokraták és Különbségek Európája; NI – függetlenek.)

zal, hogy a tanács – a 251. cikkében előírt eljárásnak megfelelően¹⁹ – megállapítja az európai szintű politikai pártok jogállását, és különösen a finanszírozásukra vonatkozó szabályokat (Fazekas, 2002:100). Ugyanakkor a NSZ egyik nyilatkozata leszögezte, hogy a 191. cikk rendelkezései nem vonják maguk után egyetlen hatáskörnek sem az Európai Közösségre való átruházását, illetve az európai szintű politikai pártok közösségi finanszírozása sem közvetlenül, sem közvetve nem használható nemzeti szintű pártok finanszírozására, viszont valamennyi EP-ben képvisellel rendelkező politikai erőre vonatkozniuk kell a rendelkezéseknek (Fazekas, 2002:305). Napjaink-

ban az Európai Néppárt, az Európai Szocialisták Pártja, az Európai Liberális, Demokrata és Reform Párt mellett létrejött az Európai Zöldek Pártja, illetve az Európai Baloldal Pártja.

1979-től, a közvetlen választástól megfigyelhető, hogy a megnőtt létszámú EP-be olyan kisebb pártok képviselői is bekerültek, akik egyik markáns politikai családhoz sem akartak vagy nem tudtak csatlakozni, mert vagy regionális érdekek képviselését vállalták fel, vagy olyan szélsőséges nézetet vallottak, hogy nem tűntek kívánatos partnernek. Ugyanakkor az EP munkájának szervezésében kiemelkedő szerepet játszó csoport megalakítása komoly előnyökkel jár a képviselők számára: a frakciók – a korábban említettekén túl – megszabják a parlamenti bizottságok területeit, több lehetőséget kapnak a hozzászólásra, befolyásolják a raportóri megbízást, önálló adminisztrációt működtethetnek, a parlament költségvetéséből támogatást kapnak stb. Ezt felismerve az euroképviselők minden ciklusban éltek azzal a lehetőséggel, hogy nem politikai alapon is alakítottak csoportot. Ilyenek voltak az 1979-ben létrejött „technikai koordináció és az európai képviselők és csoportok védelmének csoportja”, majd a szellemes nevével is a nézetek különbözőségét hirdető „szivárványcsoport” 1984-től, valamint 1994-től a „Függetlenek a Nemzetek Európájáért Csoport”-ja, 1999-től pedig „független képviselők technikai csoport”-ja. Ezekre a csoportokra jellemző, hogy semmilyen szinten nem dolgoznak ki közös álláspontot, bár a plenáris vitában hozzászólnak, jellemző, hogy eltérő, akár ellentétes álláspontot is kifejthetnek. Az EP internetes honlapján a politikai csoportok között ez utóbbi meg sem jelenik.

A BELSŐ STRUKTÚRA

Az EP 626 tagja és 104 teljes jogú megfigyelői státusú – a tagjelölt államokból delegált – képviselő végzi sokszínű, bonyolult és kevésbé látványos munkáját napjainkban a saját maga által elfogadott eljárási szabályzat alapján. Erre lehetőséget az Európai Közösség nizzai szerződéssel módosított alapító szerződésének 199. cikke biztosít (Fazekas, 2002:102). A házszabály legutolsó, 14. változatát 1999-ben fogadták el a képviselők. A 26 fejezetet, 186 cikket és 10 mellékletet tartalmazó dokumentumot a képviselők többsége módosíthatja csak.²⁰

A szabályzat szerint a közvetlenül választott gyűlés képviselői szabad mandátummal rendelkeznek, azaz senkitől nem fogadhatnak el kötelező utasítást. Ezért is jellemző gyakorlat, hogy a szavazásoknál nincs kötelező frakciófegyelem. A határozatok több mint 80%-nál jellemző, hogy a képviselők politikai csoportjuk véleménye szerint szavaznak, ám – különösen „érzékeny” kérdéseknél, mint pl. 1997-ben a „kergemarhakór”²¹ kapcsán – a nemzeti hovatartozás is befolyásolja azt.

Az EP ülészaka az egy éves időszak jogi aktusa, amely minden év márciusának második keddjén – külön összehívás nélkül – ül össze. Az ülészak havonta tartott ülésekre tagolódik. Napjainkban általában egy ülés ülésnapjai hétfő délutántól csütörtök estig tartanak. (2003-ban az euroképviselők Strasbourgban 12 ülés 42 plenáris ülésnapján vettek részt, amit kiegészített a brüsszeli 6 rendkívüli ülés 12 napja.²²)

Az EP tisztségviselői – hasonlóan a nemzeti parlamentekhez – fontos szerepet töltenek be a parlamenti munka szervezésében, irányításában. A tisztségviselőket két és fél évre választják titkos szavazással, és jelölésükre politikai csoport vagy 32 képviselő jogosult. A választásnál figyelembe kell venni mind a nemzeti hovatartozást, mind a politikai nézetek méltányos képviselésének biztosítását. Elnökké a leadott szavazatok abszolút többségével válhat a jelölt.

A jelenlegi ciklus volt az első, amikor éles politikai küzdelem után került megválasztásra az EP jelenlegi elnöke, Pat Cox. A közvetlen választások bevezetése óta a két legnagyobb politikai csoport által jelölt politikusok – általában egymást váltva – töltötték be ezt a pozíciót. Ez egyben jelezte a parlamentben uralkodó konszenzusos metódust is, hiszen a kisebb csoportoknak esélyük sem volt az alkuba beleszólni. Ezt a hagyományt rúgták fel 1999-ben az Európai Néppárt és a liberális csoport képviselői, amikor, koalíciót kötöttek a szocialisták ellen. A liberálisok támogatták a néppárti Nicole Fontaine megválasztását, és cserébe, a két és fél év után – a harmadik fordulóban – sikerült az ír liberális politikusnak, Coxnak 298 szavazatot kapnia. A szocialista David Martin 237 szavazatot, míg a dán euroszeptikus Jeus-Peter Bonde 73 szavazatot ért el.

Az alelnökök esetében az egy listán szereplő jelöltek közül az kapja a pozíciót, aki megszerzi a képviselők abszolút többségének támogatását. Hasonló módon kerül megválasztásra az öt quaestor, akik a képviselőket közvetlenül érintő igazgatási és pénzügyi feladatokat látják el.

Az EP elnöke irányítja a parlament és szervei tevékenységét, megnyitja és bezárja az ülést, szavazást rendel el, felügyeli a házszabály betartását és nemzetközi kapcsolatoknál, illetve közigazgatási, bírósági és pénzügyi ügyekben képviseli a parlamentet. Az ő aláírása hitelesíti a költségvetést is. Az elnök politikai funkciója megerősödött, amióta meghívottként részt vesz az Európai Tanács ülésein is. Az elnök munkáját 14 alelnök segíti, és szükség esetén helyettesíti őt.

Az EP munkáját az *elnökség* (bűró) irányítja, amelyet az elnök, az alelnökök és meghívottként a quaestorok alkotnak. Az elnökség határoz az ülések munkarendjével, az adminisztrációval (*főtitkárság*) kapcsolatban, engedélyezi a bizottságok eltérő üléseit, dönt a képviselők tanulmány- és tényfeltáró útjairól és előkészíti a parlament költségvetését.

Az EP szakmai tevékenységéért az *elnökök konferenciája* felelős. Tagjai: az EP elnöke és politikai csoportok elnökei, illetve a független képviselők két, szavazati joggal nem rendelkező, delegáltja. Feladatai:

- határoz a jogalkotás tervezetéről, az ülészak szervezéséről;
- dönt az ülések napirendjéről;
- illetékes a bizottságok, ad hoc vizsgálóbizottságok, parlamenti vegyes bizottságok összetétele és hatásköre tekintetében;
- engedélyezi saját hatáskörben jelentések készítését;
- az EP nemzetközi kapcsolattartásáért és a nemzeti parlamentekkel folytatott együttműködésért felelős.

Az EP tevékenységének előkészítésében szerepet játszik a bizottsági elnökök értekezlete is, amely az állandó és ideiglenes bizottsági elnökök egyeztető fóruma. Ajánlást tehet az elnökök konferenciájának a bizottságok munkájára és az ülések napirendjére vonatkozóan.

A parlamentek elemzésének és vizsgálatának egyik lehetséges iránya szerint beszélünk vita- vagy munkaparlamentről. A megkülönböztetés alapját az adja, hogy az adott parlament elsősorban a politikai viták színhelye vagy a képviselőknek joga és feladata a törvények módosítása és/vagy szövegezése. Az Európai Parlament munkaparlament. Az euroképviselek tevékenységének legkevésbé látványos, de nagyon fontos része a bizottsági munka. A bizottságok kötelesek:

- véleményezni valamennyi plenáris ülés elé kerülő javaslatot;
- a jogalkotás érdemi része itt zajlik,
- a biztosokat ellenőrizhetik, beszámoltatják,
- vizsgálatokat kezdeményeznek,
- együttműködnek a bizottság főigazgatóságaival,
- együttműködést keresnek lobbiszervezetekkel,
- kapcsolatot építenek ki a nemzeti parlamentek hasonló bizottságaival,
- terepet adnak új képviselői indítvány által kezdeményezett határozatnak.

A bizottsági előterjesztések precízen utalnak az ügyre vonatkozó közösségi jogi aktusokra, tükrözik, mikor foglalkozott a bizottság a témával, felsorolják a támogató és ellenző képviselőket, és mindig tartalmazzák a kisebbségi véleményt is.

A bizottságokba a tagokat a politikai csoportok jelölik, a javaslatokról a plenáris ülésen szavaznak. A politikai csoport nagysága befolyásolja, hogy milyen befolyása lehet a bizottsági helyek elosztásáért folyó „harcban”. A bizottságoknak tükrözni kell mind az EP politikai arculatát, mind a nemzeti képviselőket.

A bizottságokat elnök és egy-három elnökhelyettesből álló elnökség irányítja.

A házszabály VI. melléklete szabja meg, mely bizottság milyen kérdésekben és milyen területen illetékes (Az EP szabályzata, 1999:143–161). 1999-ben 17 bizottság felállításáról döntöttek, amelyek 2003-ban 63 munkanapon készítették elő az előterjesztéseiket.

EGY MUNKAHÉT AZ EP-BEN

Az EP tagjai elsősorban szakpolitikai kérdésekben rendelkeznek társdöntéshozói jogkörrel, de természetesen – a képviselők kezdeményezése alapján – kül- és uniós belpolitikai kérdéseket is rendszeresen napirendre tűznek. Sokszínű tevékenységükről képet ad egy átlagosnak tekinthető – 2004. februári – plenáris hét napirendje is. Hétfőn 17–22 óra között tárgyalták a hiteljegyzési ügynökségek szerepéről, a munkaidő szervezéséről, a fejlődő országok állami vállalatainak reformjáról szóló előterjesztéseket, illetve az ACP–EU paritásos parlamenti gyűléséről készült jelentést. Általában az előterjesztők (raportörök) 5–5 percben kapnak lehetőséget jelentésük szóbeli kiegészítésére, amelyhez a bizottság témánként szintén 5 percig szólhat hozzá, míg a parlamenti bizottságok saját álláspontjukat 3–3 percben mondhatják el. A képviselők szigorúan meghatározott hozzászólási idővel rendelkeznek, amely függ a politikai csoport nagyságától. Ezen a hétfőn 3 óra állt rendelkezésükre a következő megosztásban: az EPP 63, a PES 48, a ELD 16, a GUE és a V 15–15, az UEN 8, az EDD 6 és a N 10 percet használhatott fel. Az már a frakció döntése, hogy az adott időkeretben melyik témánál kik szólalhatnak fel.

A keddi plenáris ülést 9–24 óra közötti időszakra tervezték. Napirendre kerültek: a bizottság nyilatkozata az ázsiai madárinfluenzáról, a betegségmegelőző és ellenőrző központról, az agrárjövendelmek az EU-ban, agrárkutatószervezetekről, az északi-tengeri hal mennyiségének növeléséről, a lazac problémájáról, az acélipar krízisééről készült jelentések, illetve szóbeli kérdésként vitáztak az unió demográfiai helyzetéről. 11.30–12 és 12.30–13 óra között szavaztak a képviselők, közben ünnepi ülésen Kolumbia elnökét köszöntötték. 16.30-tól a tanács képviselőjének jelenlétében meghallgatták a bizottság 2007–2013-ra vonatkozó költségvetési perspektívájáról szóló javaslatát, majd azonnali kérdések zárták a napot. Szerdán a tanács – az igazság, biztonság és szabadság térségének fejlődéséről készült – éves jelentése mellett a nukleáris fegyverleszerelés, az izraeli fallal kapcsolatos uniós álláspont, a tengervédelmi európai ügynökség jelentése, a polgári peres eljárások rendelkezésinek közelítése, a hidrokARBURÁTOROK káros légszennyezését csökkentő nemzetközi alap létrehozása kerültek napirendre, majd a tanácshoz intéztek azonnali kérdéseket a képviselők, és délben, illetve este sza-

vaztak a korábban tárgyalt előterjesztésekről. Csütörtökön külpolitikai témák – az afganisztáni helyzet, az iráni választások, az emberi jogok és a jogállamiság kérdése, a mediterrán országok demokratizálódása – és szavazások zárták a heti ülést.

Az EP februárban, áprilisban és októberben biztosít egy-egy hetet a tagjainak, hogy választópolgáraikkal kapcsolatot tartsanak, illetve július 3. hetétől augusztus utolsó hetéig szünetel az EP munkája.

AZ EP „ÁRA”

Joggal merülhet fel az a kérdés, hogy milyen költségekkel jár az adófizetők számára e nemzetközi gyűlés fenntartása.

A közösségi költségvetés 1,08 százalékkal gazdálkodhat az EP, amelynek összege 2002-ben 973 905 ezer euró volt.

Ebből, a mintegy 2000 munkatárs bérére, illetve a személyzetre 346 666, az épületek fenntartására 376 720, intézményi együttműködésre 39 001, az EP által szervezett nemzetközi rendezvényekre 129 255, reprezentációra 740, infrastruktúrára 720, gyarkornokokra 1971, missziókra, utazásra 16 950, működésre 8154, egyéb kiadásokra 29 523 ezer eurót szántak.²³ A politikai csoportok is kötelesek évről évre – könyvvizsgálók által szigorúan ellenőrizetten – számot adni költségvetésükről. A bevételeik részint az EP-től, részint a támogatóktól, saját bevételből származnak.

A dokumentumok²⁴ szerint 2002-ben a politikai csoportok bevételeik (ezer euró) felét-harmadát a képviselők költségeire, ötödét a személyzetre fordították.

3. táblázat A politikai csoportok bevételei az EP-ben

Megnevezés	EPP	SOC	ELDR	GUE	V	EDD	UEN
Bevétel - EP	13 922	9 964	3019	2697	2645	1130	1328
Összesen	20 646	18 148	4413	4732	5058	1922	2392

Forrás: www.europarl.eu.int/gruops/default/accounts=en.htm (2003. IX. 15.) alapján a szerző számításai.

Napjainkig sem sikerült egységesíteni a képviselők fizetését. Jelenleg az alapfizetést a tagállamok – a saját nemzeti képviselői béreik szerint – biztosítják, míg az EP az utazási költségeket, a napidíjat, illetve egy munkatárs fizetését állja. Ez a helyzet – a jelentősen eltérő bérek miatt – a bővítés után újabb feszültségeket gerjeszt.

Az euroképviselek törekvése, hogy Brüsszel legyen az EP székhelye, szintén kudarcot vallott, s továbbra is Strasbourg, Brüsszel és Luxemburg között kell ingáznuk.

E rövid áttekintés talán képet ad arról, hogy 2004 júniusa után a magyar EP-tagokra érdekes, egyre felelősségterheesebb, ám nem könnyű feladat vár.

JEGYZETEK

- ¹ Az Európai Unió elnevezés 1993 novemberétől, a maastrichti szerződés hatályba lépésétől használható, bár az integrációs intézmények elsősorban – az I. pillérként interpretált – Európai Közösség szerveiként tevékenykednek.
- ² 1949. május 5-én aláírt westminsteri szerződés által létrehozott Európa Tanács székhelye Strasbourg, amely munkája döntően a delegált nemzeti parlamenti képviselőkkel álló tanácskozó közgyűlés (néhány szakirodalomban: konzultációs gyűlés) ajánlásaira épül. A hat tagállam e két nemzetközi szinten szerveződő gyűlésbe általában ugyanazokat a képviselőket küldte, így – bár a szén- és acélközösség székhelye Luxemburg –, a közgyűlés plenáris üléseit Strasbourgban tartotta.
- ³ A határozat olvasható: *Annuaire du Parlement européen*. 1962–63. Luxembourg, 1963.
- ⁴ Legjelentősebb az Isoglocuse-ügy kapcsán elfogadott ítélet volt, amely szerint: „...a parlament véleményének hiányában...a tanácsi rendeletet meg kell semmisíteni” (Kende: 2002:361).
- ⁵ A szakirodalom ettől kezdve gyakran használja ezeket a kifejezéseket: euromandátum, euroválasztás, euroképviselő. Átvételük, szerintem, segítséget nyújthat a nemzeti parlamenti és a közösségen belüli közvetlen választás elkülönítésére.
- ⁶ Az egységes európai akta (1986), majd a maastrichti (1992), az amszterdami (1997) és a nizzai (2001) szerződésekben nyomon követhető az EP jogalkotói hatáskörének folyamatos bővülése.
- ⁷ A magyar nyelvű szakirodalom elsősorban az EP hatásköreivel foglalkozik. Lásd: Horvát, 2002, 2003; Kende, 2002; Szalayné, 2003; Laczkóné, 2004.
- ⁸ A demokráciadeficit kifejezés pontosabb, hiszen a demokrácia hiátusaira utal. A magyar szakirodalom többsége inkább a tükörfordításként értelmezhető demokratikus deficit kifejezést használja.
- ⁹ Rapport fait au nom de la commission institutionnelle sur le déficit démocratique des Communautés européennes. PE DOC A 2276/87.
- ¹⁰ Magyar nyelven olvasható irodalomból e kérdéssel többen foglalkoztak. Közülük csak néhányat emelünk ki: Navracscics, 1998; Kende, Tamás-Szűcs, Tamás: Az amszterdami szerződés (in: Urwin, 1998); Ilonszki, 1998/1:71–78.; Fülöp, 1999/6.
- ¹¹ A táblázat Pascal Delwit cikke alapján készült, lásd (Perrineua, 2002: 211, 213).
- ¹² Az adatokat az 1999-es választásokhoz legközelebbi kiadványból használtam fel: Eurobarometer 52. sz. 1999 ősze, Bruxelles. Ebben a témában évente kétszer készítenek közvélemény-kutatást a tagállamokban.
- ¹³ Ezt a közvélemény-kutatási adatok úgy támasztják alá, hogy Dánia lakosságának 37%-a véli előnyösnek a tagságot, 41%-a elonytelennek; Nagy-Britannia esetében 29% kontra 42%, míg a svédeknél szintén 29% gondolja hasznosnak a tagságot és 49% pedig kedvezőtlennek (Eurobarometer, 52. szám: 52).
- ¹² Mind a két jelenségre találunk példát, pl. Franciaországban.
- ¹³ Ilyen a francia Nemzeti Front, az osztrák Szabadságpárt, vagy az olasz Nemzeti Szövetség.
- ¹⁴ Lásd: Laczkóné Tuka Ágnes: Az Európai Parlament és a civil társadalom (in: Csefkó, 1999:77–79).

- ¹⁵ Az adatnál már a 2002 decemberében kialakult csatlakozási megállapodás szerinti arányokat vettem figyelembe.
- ¹⁶ Csak Írország és Nagy-Britannia élvez átmeneti mentességet e szabály alól, az írek a 2004 után következő nemzeti parlamenti választásokig, míg a britek 2009-ig.
- ¹⁷ A 251. cikk az együttdöntési eljárást szabályozza.
- ¹⁸ Az Európai Parlament eljárási szabályzata. Eredeti szöveg: *Juornal officiel* (Hivatalos Lap) L. 202. szám, 1999. VIII. 2. Magyarul olvasható: www.im.hu.
- ¹⁹ A franciák és belgák egységesen a bizottság különleges jogkörének biztosítását támogatták, míg az EP ezt elvetette (Delwit, 1999:43).
- ²⁰ A plenáris üléseket 3-4 napos frakcióülések készítik elő, azaz 2003-ban 51 napon keresztül tanácskozhattak a politikai csoportok (www2.europarl.eu.int/calandar).
- ²¹ <http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/1/0202100210021030en01860248.pdf> 2003. 10. 01.
- ²² www.europarl.eu.int/groups/default/accounts._en.htm 2003. 09. 15, részletezve: Laczkóné, 2004:79.

HIVATKOZÁSOK

- Abélès, Marc (1992): *La vie quotidienne au Parlement européen*. Hachette.
- Almond, Powel, (1996): *Összehasonlító politológia*. Budapest, Osiris.
- Csefkó, Horváth (szerk.) (1999): *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs.
- Delwit, Pascal-De Waele, Jean-Michel-Magnette, Paul (szerk.) (1999): *À quoi sert le Parlement européen? Bruxelles, Complexe*.
- Fazekas, Judit (szerk.) (2002): *Az európai integráció alapszerződésai 2*. Budapest, KJK-KERSZÖV.
- Fülöp, Botond (1999/6, 2000/2): *A nemzeti parlamentek szerepe az EU-integrációban*.
- Európai Tükör.
- Horváth, Zoltán (2002): *Kézikönyv az Európai Unióról*. Budapest, Magyar Országgyűlés.
- Horváth, Zoltán (2003): *Az Európai Parlament együttdöntési szerepe*. Budapest, Magyar Országgyűlés.
- Ilonszki, Gabriella (1998/1): *Parlament az Európai Unióban és Magyarország*. In: *Politikatudományi Szemle*.
- Kende, Tamás-Szűcs, Tamás (szerk.) (2002): *Európai közjog és politika*. Budapest, Osiris.
- Laczkóné Tuka, Ágnes (1999): *A „kis Európától” a tizenketek közösségéig. Az Európai Parlament politikai csoportjai és az Európai Közösségek bővítése*. Pécs, Studia Europaea.
- Laczkóné, Tuka Ágnes (2004): *Európai Parlament. A meg-megújuló intézmény*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus.
- Martonyi, János (szerk.) (1971) *Az Európai Gazdasági Közösség enciklopédiája*. I. köt. Budapest, Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ.
- Navracsics, Tibor (1998): *Európai belpolitika*. Budapest, Korona.
- Perrineau, Pascal, Grunberg, Gérard, Colette Ysmal (szerk.) (2002): *Europe at the Polls: The European Elections of 1999*. Palgrave.
- Szalayné Sándor Erzsébet (2003): *Az Európai Unió közjogi alapjai*. I. Budapest-Pécs, Dialóg Campus.
- Urwin, Derek W. (1998): *A közös Európa*. Szerk.: Palánkai Tibor. Budapest, Corvina.